

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati

Maxbuba Sattorovna Shamsiyeva
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati yoritib berilgan. Shu bilan bir qatorda ushbu pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari misollar yordamida ilmiy jihatdan izohlangan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, texnologiya, pedagogik texnologiya, ta'lim jarayoni, qobiliyat, ma'lumot

The importance of using modern teaching technologies in the formation of critical thinking

Makbuba Sattorovna Shamsiyeva
Bukhara State University

Abstract: This article highlights the importance of using critical thinking technologies in the educational process. In addition, the specific features of this pedagogical technology are scientifically explained with the help of examples.

Keywords: critical thinking, technology, pedagogical technology, educational process, ability, information

Ta'lim va tarbiya siyosati ayni vaqtda yangi ijtimoiy tartibni talab qilmoqda. Hozirgi vaqtda jamiyatimiz, tezda qayta quradigan va g'oyalarni yaratish orqali qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini topadigan shaxslarni talab qilmoqda. Zamonaviy ta'limda ro'y berayotgan chuqur o'zgarishlar ta'lim va tarbiyaning yangi texnologiyalaridan foydalanishni ustuvor vazifa sifatida qo'ymoqda. O'qituvchilar, ularning fikricha, o'quv jarayonini qurish va loyihalash uchun eng maqbul bo'lgan o'qitish usullari va texnologiyalarini tanlash imkoniyatiga ega. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasining maqsadi o'quvchilarning nafaqat o'qishda, balki keyingi hayotida ham zarur bo'lgan aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishdir (aniq qaror qabul qilish, ma'lumotlar bilan ishlash, hodisalarning turli tomonlarini tahlil qilish qobiliyati), va hokazo. Talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda Oliy ta'lim professor-o'qituvchilarining ta'lim texnologiyalaridan foydalanib darslarni tashkillashtirishga hamda ularda mustaqil ta'lim olishlari uchun qulay shart-sharoitlar

yaratishga bog‘liq hisoblanadi. Bugungi kun pedagoglarimiz hamda ota-onalarimizdan yoshlarning ta‘lim-tarbiyasiga alohida e‘tibor beribgina qolmay balki ular bilan ko‘proq suhbatlashish hamda shu bilan bir qatorda yoshlarimizni tanqidiy fikrlashga undash kerakligini talab qilmoqda. Bu borada mamlakatimiz ta‘lim-tarbiya sohasida bir qancha islohotlar amalga oshirilyapti. Buning yaqqol misoli sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF-5847-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 20.02.2019 yildagi “Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4199-son Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.11.2020 yildagi “Ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-son Qarorlari ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish uchun xizmat qilayotganini ko‘rishimiz mumkin.

Pedagogika fani o‘quv jarayonida yuqori natijaga erishish yo‘llarini doimo izlab kelgan va o‘z vosita, usul va shakllarini hamma vaqt takomillashtirib kelgan. Ko‘zlangan maqsadga erishish imkoniyatini beruvchi, qandaydir usul yoki usullar majmuasini topish ilinjida bo‘ldi. Buning natijasida turli uslubiyotlar paydo bo‘lganligini ko‘rishimiz mumkin. Pedagogik tajriba to‘planishi bilan yangi, samaraliroq uslubiyotlar yaratila boshlandi. O‘qitish amaliyotida, o‘qitishning turli-tuman yo‘llari, usullari va shakllari keng qo‘llanilmoqda. Ammo o‘qitishda yagona samarali (integral) yondashuvni izlash jadallik bilan hamon davom ettirilmoqda. O‘qitishni o‘ziga xos ishlab chiqarish texnologik jarayonga aylantirishi mumkin bo‘lgan didaktik yondashuvlar, didaktik vositalarni izlash davom etmoqda.

Ta‘lim jarayoniga texnologik yondashuv - talabning bilim o‘zlashtirishini qulaylashtirish maqsadida, avvalo, o‘quv materialini (axborotni) bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq qismlarga, bo‘laklar (o‘quv elementlari)ga ajratishni; so‘ngra ta‘limdan

Mo‘ljallangan natijaga erishish uchun bajariladigan o‘quv biluv faoliyatini (harakatlarni, amallarni) ketma-ket, bosqichma-bosqich, izchil amalga oshirishni; loyihalashtirilgan ishlar, amallarning barchasini birdek bajarishni talab etadi.

Pedagogik texnologiya atamasi va bu sohadagi ilk ishlanmalar AQSH da XX asrning 50-yillarida paydo bo‘ldi. 15-20 yildan so‘ng pedagogik texnologiya barcha rivojlangan mamlakatlar ta‘lim sohasini qamrab oldi. So‘nggi yillarda pedagogik texnologiyadan foydalanish doirasi uzluksiz kengayib bormoqda. Ishlab chiqarish usuli va shart-sharoiti uzluksiz ravishda jadal o‘zgarib bormoqda hamda ta‘lim tizimi oldiga yangi talablar qo‘ymoqda.

Bayon etilganlar, bir tomondan pedagogik texnologiyaning sodir bo‘lish zaruriyatini tasdiqlasa, ikkinchi tomondan u ilmiy texnik taraqqiyot jadallashuvining mahsuloti ekanligini namoyish etadi.

J.Braus va D.Vund tanqidiy fikrlashni nimaga ishonish va nima qilish kerakligini hal qilishga qaratilgan oqilona aks ettiruvchi fikrlash deb ta'riflaydi. Ularning fikriga ko'ra, bu aql-idrokning chiyillashi, ya'ni ularning nuqtai nazarini va boshqa fikrlarini hisobga olgan holda qanday qilib ob'ektiv ravishda fikr yuritish va mantiqiy harakat qilish, shuningdek, o'zlarining noto'g'ri qarashlaridan voz kechish qobiliyatini aks ettiradi. Tanqidiy fikrlash texnologiyasi XX asrning 80-yillarida Amerikada paydo bo'lgan. Rossiyada texnologiya 90-yillarning oxiridan beri ma'lum va boshqa nomga ega "Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'qish va yozish". L.S.Vygotskiy proksimal rivojlanish zonasi va o'rganish va bolaning umumiy rivojlanishi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik haqida; K.Popper va R.Pol tanqidiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish asoslari haqida; E. Braun va I. Bek metakognitiv ta'lim haqida; fuqarolik va huquqiy ta'lim va h.k.KM texnologiyasini ishlab chiquvchilari Kurtis Meredit, Charlz Templ va Ginni Still ushbu nazariyalarning qoidalarini amaliyot tiliga tarjima qilganlar, o'z ishlarini pedagogik texnologiya darajasiga olib chiqdilar, uning bosqichlari, uslubiy texnikasi va mezonlarini ajratib ko'rsatdilar. Shuning uchun ularning ishlanmalaridan juda ko'p sonli o'qituvchilar foydalanishlari mumkin, ular o'z ishlarida samarali natijalarga erishdilar. Shunday qilib, tanqidiy fikrlash alohida mahorat emas, balki bolaning rivojlanishi va ta'lim olish jarayonida asta-sekin shakllanadigan ko'plab ko'nikma va qobiliyatlar majmuasidir. Agar darslarda bolalar passiv tinglovchilar bo'lmasalar, lekin ular o'rganganlarini o'zlarining amaliy tajribalari bilan bog'lab, doimiy ravishda (faol ravishda ma'lumot qidirsalar, tezroq shakllanadi). Bundan tashqari, talabalar ma'lumotlarning ishonchliligi va ishonchliligiga shubha qilishni, dalillar mantiqini tekshirishni, xulosa chiqarishni, nazariy bilimlardan foydalanish uchun yangi misollar tuzishni, qarorlar qabul qilishni, sabab va oqibatlarini o'rganishlari kerak (bunda o'qituvchilar ham yordam berishi kerak). Ta'lim jarayoniga tanqidiy fikrlashni tizimli ravishda kiritish alohida fikrlash va kognitiv faoliyat uslubini shakllantirishi kerak. Ushbu pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, o'quv jarayonida talaba bu jarayonni o'zi quradi, real va aniq maqsadlarga asoslanadi, uning rivojlanish yo'nalishini o'zi kuzatib boradi, yakuniy natijani belgilaydi. Boshqa tomondan, ushbu strategiyadan foydalanish axborot bilan o'ylangan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bolalarga olingan bilimlar bilan faol ishlash imkoniyatini berish uchun texnologiya mualliflari darsni odatdagi sxema bo'yicha qurishni taklif qilishadi: "kirish - asosiy qism – xulosa". Texnologiya doirasida bu bosqichlar biroz boshqacha nom va funktsiyalarni oladi.

I bosqich. Qo'ng'iroq qiling. Bu talabalar uchun o'rganilayotgan masala bo'yicha bilimga ega bo'lish, ularning faoliyatini faollashtirish, keyingi ish uchun motivatsiya berish hisoblanadi.

Ushbu bosqichning vazifalari:

- o'rganilayotgan mavzu bo'yicha mavjud bilim va g'oyalarni yangilash va tahlil qilish;

- unga qiziqish uyg'otish;

- o'quvchini faollashtirish, o'z fikrlarini o'z so'zlari bilan ifodalab, maqsadli fikr yuritish imkoniyatini berish;

Qiyinchilik bosqichini amalga oshirish jarayonida talaba o'rganilayotgan masala bo'yicha bilganlarini "eslab qoladi" (taxminlar qiladi), yangi materialni o'rganishdan oldin ma'lumotlarni tizimlashtiradi, javob olmoqchi bo'lgan savollarni beradi. O'qituvchi talabalarni o'rganilayotgan mavzu bo'yicha allaqachon bilganlarini eslab qolishga undaydi; guruhlarda ziddiyatli fikr almashish, maktab o'quvchilaridan olingan ma'lumotlarni aniqlash va tizimlashtirishga yordam beradi; notanish aytilgan mavzu bo'yicha taxminlar yoki prognozlar qilishni so'raydi. Qo'ng'iroq bosqichida olingan ma'lumotlar tinglanadi, yozib olinadi, muhokama qilinadi. Ish individual, juftlik yoki guruhlarda amalga oshiriladi.

II bosqich. Tarkibni anglash (yangi ma'lumotlarni olish).

U to'g'ridan-to'g'ri yangi ma'lumotlar bilan ishlashda mavzuga qiziqishni saqlab qolish, "eski" bilimdan "yangi" ga bosqichma-bosqich o'tishga qaratilgan.

Tushunish bosqichida yangi ma'lumotlar (matn, film, paragraf materiali) bilan bevosita aloqa o'rnatiladi. Ish yakka tartibda yoki juftlikda amalga oshiriladi. Guruh ishida ikkita element bo'lishi kerak - individual izlanish va fikr almashish va shaxsiy izlanish, albatta, fikr almashishdan oldin bo'ladi. Talabalar o'qituvchi tomonidan tavsiya etilgan faol o'qish usullaridan foydalangan holda matnni o'qiydilar yoki tinglaydilar, yangi ma'lumotni tushunganlarida eslatma oladilar. Bolalar ilgari paydo bo'lgan savollar va qiyinchiliklarga javob izlaydilar, eshitgan yoki o'qiganlarini tahlil qilish va muhokama qilishga tayyorlanishadi.

Ushbu bosqichning vazifalari:

- yangi ma'lumotlarni olish;

- uni tushunish (shu jumladan, agar talaba uni tushunishni to'xtatsa, matnning bir qismini qayta o'qish zarurati, xabarni idrok etish, savollar berish yoki kelajakda buni aniqlashtirish uchun tushunarsiz bo'lgan narsalarni yozish);

- yangi ma'lumotlarning o'z bilimlari bilan bog'liqligi. Talabalar ongli ravishda yangi tushunchalarni yaratish uchun eski va yangi bilimlar o'rtasida ko'priq quradilar;

- qiyinchilik bosqichida yaratilgan faollik, qiziqish va harakat tezligini saqlab qolish.

III bosqich. Refleksiya.

Bu ehtiyotkorlik bilan tortish, baholash va tanlashdir. Fikrlash jarayonida yangi bo'lgan ma'lumotlar o'zlashtiriladi, o'z bilimiga aylanadi. Bu talabalar va o'qituvchilar faoliyatining asosiy maqsadiga aylanishi bilan e'tiborlidir. Mulohaza bosqichida o'quvchilar o'zlarining "men"i, o'z harakatlari tajribasi va boshqa

o'quvchilar va o'qituvchining harakatlaridan xabardor bo'ladilar. Ular olingan ma'lumotlarni har tomonlama tushunadilar, umumlashtiradilar, o'rganilayotgan materialga o'zlarining munosabatini bildiradilar. Fikrlash bosqichida o'rganilayotgan ma'lumotlarni tahlil qilish, ijodiy qayta ishlash va sharhlash amalga oshiriladi. Ish yakka tartibda, juftlikda yoki guruhlarda amalga oshiriladi.

Ushbu bosqichning vazifalari:

- talabalarning bir-biri va o'qituvchi bilan fikr almashishi asosida olingan ma'lumotlarni yaxlit tushunish va umumlashtirish;
- materialni o'rganishning butun jarayonini tahlil qilish;

O'rganilayotgan materialga o'z munosabatini rivojlantirish va uni qayta-qayta muammolashtirish (yangi "chaqiriq"). Menimcha, bunday dars tuzilishi inson idrokining bosqichlariga mos keladi. Avval siz so'zlashingiz kerak, bu mavzu bo'yicha bilganingizni eslab qoling, keyin yangi ma'lumotlar bilan tanishing, so'ngra olgan bilimlaringizni qayerda qo'llash mumkinligi haqida o'ylang. Bunday yondashuv bilan nafaqat bolalar tomonidan bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish, balki moddiy aloqalar (bir xil mavzu doirasida, fanlararo, nazariy va amaliy) g'oyasi ham amalga oshiriladi, uning bola tomonidan tuzilishi, talabalarning o'z ta'lim maqsadlarini belgilashi o'quv jarayoni uchun zarur ichki motivni yaratadi. Har bir bosqichning o'ziga xos maqsad va vazifalari, shuningdek, avvalo tadqiqot va ijodiy faoliyatni faollashtirishga, so'ngra olingan bilimlarni tushunish va umumlashtirishga qaratilgan xarakterli usullar majmuasi mavjud.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkinki har bir talaba mavjud bo'lgan barcha nazariy bilimlarni, amaliy ma'lumotlarni, ko'nikma va qobiliyatlarni birlashtirgan integral kognitiv maydonni yaratadi. Agar talaba tanqidiy fikr yuritsa, u darsning istalgan bosqichiga osongina kiradi. Har bir bosqich vazifalarini bajarishga qaratilgan o'ziga xos uslubiy uslublarga ega. Ularni birlashtirib, o'qituvchi o'quvchilarning yetuklik darajasi, darsning maqsadi va o'quv materiali hajmiga mos ravishda darslarni rejalashtirishi mumkin. Tanqidiy fikrlashning har bir usuli va strategiyasi talabalarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga qaratilgandir. Shuning uchun ham darsni zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida tashkillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-shtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan shtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. 2017-yil 14-yanvar.

2. Avliyakov N. X., Musaeva N.N. "PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA" Oliy o'quv yurtlari uchun darslik © «Tafakkur Bo'stoni», 2012. © Cho'lpon NMIU, 2012. © N.X.Avliyakov, N.N.Musaeva, 2012.

3. Жабборов А.М. Педагогик технологиянинг этник асослари. – Т.: "Зарқалам", 2006. – 48 б.;

4. Zagashev I. O., Zair-Bek S. I. Tanqidiy fikrlash: rivojlanish texnologiyasi. - Sankt-Peterburg: "Alyans" Delta "nashriyot uyi, 2003.- 284 b.

5. Zagashev I.O., "Savol berish qobiliyati". - Sankt-Peterburg: "Alyans" Delta "nashriyot uyi, 2005 yil.

6. Латипова У.Ю. Талаба шахсида ижодий фаолликни шаклланиши таълимга янгича ёндошувнинг асоси сифатида // Ўқув тарбия жараёнларини такомиллаштиришнинг миллий психологик асослари. Қарши 18-19 апрель 2019. – Б. 246-247.

7. Mushtavinskaya I.V. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi: ilmiy va uslubiy aks ettirish: [Xalqaro loyiha doirasida Sankt-Peterburg shahridagi 177-sonli gimnaziya tajribasidan]

8. M.Ochilov, N.Ochilova. Oliy maktab pedagogikasi. Darslik. -Т., "Aloqachi", 2008, 304 bet,

9.Ostonov J.Sh. Basic strategies for coping behavior in adolescents. E-Conference Globe 2021/7/26 275-277 c

10.Ostonov J.Sh. Coping behavior and its research style. Proceedings of 7th Global Congress on Contemporary Sciences & Advancements// Hosted online from,New york, USA//June 25, 2021. 237-239 b

11. Ostonov J.Sh. Socio-Psychological Basics of The Study of The Styles of Attitude in Coping by. Adolescents Middle european scientific bulletin Volume 13 June 2021. Б. 442-446

12. Остонов Ж.Ш. Изучение копинг-стратегий и психологических защит у подростков в трудных учебных ситуациях. Вестник интегративной психологии // - Ярославль, 2021. Выпуск 22. С.144-146

13. Остонов Ж.Ш. Концепция копинга: определение, функция и виды. Вестник интегративной психологии // - Ярославль, 2020. Выпуск 22. С.279-281

14. Остонов Ж.Ш. Ўсмирларда психологик ҳимоя ва копинг хулқ-атвор омиллари намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари. Psixologiya jurnali. 2021 й. 4-son. 66-73 b

15. Остонов Ж.Ш. Факторная структура копинг-поведения подростков. Психология илмий журнали. 2020. № 4. Б.47-50

16. Остонов Ж.Ш. Копинг-ресурсы личности и адаптационный потенциал. Мактабгача таълимда компетенциявий ёндашувлар: истиқболлар, муаммолар ва

ечимлар Республика масофавий илмий-амалий анжумани. БУХОРО, 2020 йил, 3-ноябрь Б.297-299

17. Остонов Ж.Ш. Ўсмирлардаги копинг хулқ-атвор ва унинг шахс мувафақиятидаги ўзаро алоқадорлигининг назарий асослари. Ижтимоий соҳани модернизациялаш контекстида педагогик таълим тараққиёти: муаммо ва истиқболлар //Республика илмий-амалий анжуман 2021 йил 28 май Б.134-135

18. Остонов Ж.Ш. Копинг-стратегии: развитие в онтогенезе. Педагогик маҳорат илмий журнали. Бухоро, 2020. №6 Б.102-104

19. Остонов Ж.Ш. Ўсмирлардаги енгга олиш хулқ-атворининг асосий стратегиялари. Ижтимоий соҳани модернизациялаш контекстида педагогик таълим тараққиёти: муаммо ва истиқболлар. Республика илмий-амалий анжуман 2021 йил 28 май Б.132-133

20. Остонов Ж.Ш. Ўсмирларда копинг хулқ-атвор омиллари шаклланишининг ижтимоий психологик механизмлари. Тафаккур ва талқин мавзусида //Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман тўплами 2021 йил, 27-май Б.817-820

21. Остонов Ж.Ш. Ўсмирлардаги копинг хулқ-атвор ва унинг шахс мувафақиятидаги ўзаро алоқадорлигининг назарий асослари. Тафаккур ва талқин мавзусида // Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман тўплами 2021 йил, 27-май Б.812-817

22. Z. Kurbonova. The Importance of the use of Educational Technologies Aimed at the Development of the Child's Personality in Preschool Education. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 8 (8)